

ПОШУКІ ЭКВІВАЛЕНТУ: БЕЛАРУСКІЯ ЎСТОЙЛІВЫЯ АДЗІНКІ Ў АНГЛІЙСКІМ ПЕРАКЛАДЗЕ ТВОРАЎ ІВАНА ШАМЯКІНА

УДК 811.161.3'42'25:398.92:821.161.3*I.Шамякін:811.111

У артыкуле даследуюцца праблемы перакладу ўстойлівых адзінак у творах Івана Шамякіна, падаецца параўнальны лінгвакультурны аналіз арыгінальнага тэксту беларускага аўтара, перакладу на англійскую мову і яго ацэнка.

Ключавыя словы: Іван Шамякін, ідыёма, пераклад, прымаўка, фразеалагічная адзінка, эквівалент.

The paper deals with the problem of translation of idioms in Ivan Shamiakin's works. The author performs a comparative linguocultural analysis of original Belarusian text and its translation into English, the critical appraisal is given.

У нашы дні з боку сусветнай грамадскасці назіраецца павышэнне цікавасці да Беларусі, беларускай культуры, мовы і літаратуры. Гэта выклікала неабходнасць якаснага перакладу твораў беларускіх пісьмennisкаў. Аднак, на жаль, непасрэдных перастварэнняў з беларускай на іншыя мовы небагата, часцей сустракаецца шматступеньчаты пераклад твораў беларускай літаратуры праз пасярэдніцтва рускай мовы. Напрыклад, раман “Снежныя зімы” Івана Шамякіна спачатку быў перакладзены ў 1971 г. Арсением Астроўскім на рускую і ўжо з яе ў 1973 г. Вольгай Шарцэ на англійскую мову [1; 2]. Такі падыход у значнай меры скажае рэаліі, уласцівыя беларускай культуры. Вось чаму даследаванне гэтых праблем набывае асаблівае значэнне для лінгвістаў і спецыялістаў у галіне літаратурнага перакладу.

Фразеалагічны фонд любой мовы адлюстроўвае светаўспрыманне народа, асаблівасці яго культуры і побыту, таму пры перакладзе на замежныя мовы патрэбна абавязкова ўлічваць лінгвакультурныя асаблівасці фразеалагічных адзінак. У літаратурнай спадчыне І. Шамякіна фразеалагізмы займаюць важнае месца, пісьмennisнік часта выкарыстоўвае іх і ў рамане “Снежныя зімы”. У ходзе аналізу твора выяўлена больш за 70 фразеалагізмаў і свабодных словазлучэнняў з фразеалагічнымі элементамі.

Традыцыйны спосаб перакладу фразеалагічных адзінак (ФА) – іх перадача эквівалентам або аналагам (калі такія існуюць у мове), калькай або апісальным перакладам. Як паказаў праведзены аналіз, у большасці выпадкаў ідыёмы перадаваліся перакладам тлумачэння ФА, даслоўным перакладам або фразеалагічным аналагам.

Асаблівай увагі заслугоўваюць ідыёмы, перакладзеныя фразеалагічнымі аналагамі і адпаведнікамі. У большасці выпадкаў ФА перадаюцца эквівалентнымі фразеалагізмамі, паколькі ў англійскай мове існуе нямала аналагічных ідыём.

Так, ФА *пад крылом* (“пад чыёй-небудзь апекай” (жыць, знаходзіцца)) была перакладзена абсалютным фразеалагічным адпаведнікам “*to keep the boy under his wing*” (“трымаць хлопца пад сваім крылом”). Оксфардскі слоўнік ідыём падае аднолькавае тлумачэнне – *in or into your protective care* (“пад чыёй-небудзь апекай”) [3; 4].

Выраз *як з гусі вада* (“нічога не дзейнічае”) сустракаецца ў рамане двойчы, але адзін раз ён быў перададзены фразеалагічным адпаведнікам «...бо з Генадзя “што з гусі вада”» – “*Gennady did not care, it was like water off a duck's back*”, а другі раз – перакладам аказіянальнага значэння ідыёмы як “*but she wasn't the kind to take criticism lying down*” (“яна была не з тых, хто пакорліва прымае крытыку”). Такі выбар перакладчыка ўяўляецца дзіўным і неабгрунтаваным, бо, папершае, згодна з тэорыяй перакладу, калі ёсць магчымасць перадаваць фразеалагізм фразеалагізмам, то трэба так і рабіць, і, па-другое, у абодвух выпадках размова ідзе пра канкрэтныя сітуацыі і паводзіны людзей у кантэксце, а не пра рысы іх характару, як можа падацца чытачу ў другім выпадку.

Крылаты выраз *Юнімэр, ты злуеш, бо ты не маеш рацыі* (лат. *Iuppiter iratus ergo nefas*) агульнавядомы ва ўсёй Еўропе і таму не патрабуе тлумачэння. Сказ з фразеалагічным уключэннем “*Юнімэр, ты злуеш, бо не забіў дзіка. А мы забілі*” быў перакладзены як “*Jupiter, you're angry because you did not kill that hog, and we did*”.

Абсалютным аналагам была перададзена ФА *ставіць палку ў кола* (“перашкаджаць чаму-небудзь”): “*Не паспелі мы падумаць пра ваша назначэнне, як нехта – палку ў кола*” – “*No sooner had the matter of your reappointment been brought up than someone put a spoke in your wheel*”.

Паколькі канцэпт *чорт* існуе ў абедзвюх мовах і мае аднолькавыя сэнс і канатацыю, прыказка “*Не такі страшны чорт, як яго малююць!*” была перакладзена аналагам як “*The devil's not so black as he is painted*!” (“Чорт не такі чорны, як яго малююць”).

Фразеалагізм *без роду без племені* ('адзінокі, без родных') быў перакладзены ўстойлівым словаспаспалучэннем *kith and kin* (дасл. *землякі і сваякі*): *"Была я без роду без племені"* – *"I had neither kith nor kin"* ("Я не мела сваякоў").

Асобныя ФА перадаюцца падобнымі па значэнні, але рознымі па форме ідыёмамі. Напрыклад, паняцце маўчання ў беларускай і англійскай мовах можа выражацца ідыёмамі, але асацыюецца з рознымі вобразамі. Так, фраза *"Яна змоўкла – што вады ў рот набрала"* была перакладзена як *"She shut up like a clam"* ("Яна закрылася як двухстворкавы малюск").

ФА *біць лынды* ('гультаяваць, бяздзейнічаць; займацца пустымі справамі') мае адносны адпаведнік у англійскай мове – *to twiddle one's thumbs* (дасл. *круціць вялікія пальцы* – 'сумаваць, таму што табе няма чаго рабіць'). Так, сказ *"Ды і без пасады лынды не б'е"* перакладзены як *"Nor did he sit twiddling his thumbs"*, і хоць англійская ФА ўтрымлівае ў сабе канцэпт сум, адноснасць адпаведніка ў дадзеным кантэксце не скажае задуму аўтара.

Пры перакладзе ФА *наламаць дроў* ('нарабіць памылак пры выкананні чаго-небудзь') перакладчык знайшоў самы блізкі, але не зусім дакладны адпаведнік у англійскай мове – *more haste, less speed* (дасл. *чым больш паспеху, тым меншая хуткасць* – 'ты лепей управішся з заданнем, калі не будзеш намагацца зрабіць яго хутчэй'). Ключавы канцэпт у англійскай ФА – хуткасць, у беларускай – памылкі. Так, фраза *"Спяшацца не будзем, каб не наламаць дроў"* перадаецца як *"We'll try not to take too long, but we won't make haste either"*. Але ў дадзеным кантэксце выбар адпаведнай ФА падаецца нам правільным, бо сэнс і задума аўтара збольшага перададзены.

Размоўны выраз *"Ён жа ўтрэскаўся па самыя вушы"* ('моцна закахаўся') быў перакладзены як *"He's fallen head over heels"*. На жаль, стылістычная афарбоўка сказа страцілася, але ў цэлым сэнс перадаецца правільна [5].

Лёгка ўзнаўляецца па першай частцы прыказка *"Хто старое памяне, таму вока вон"*, яна была перададзена аналагічным выразам: *"I Prinzipy u ygo: kto staroe pamiane"* – *"his motto was: let bygones be bygones"* (дасл. *хай мінулае будзе мінулым*).

Фраза пенсіянера *"ды я ўжо скачу як заяц"* перакладзена адэкватным кампаратывам як *"I am as spry as a hare now"* ("Я цяпер жывы, актыўны як заяц"). З аднаго боку, перакладчык стараўся захаваць лінгвакультурны асаблівасці беларускага народа і асацыяцыю кан-

цэпту заяц з хуткасцю і спрытам, што з пункту гледжання тэорыі перакладу правільна. З іншага – у англамоўнай лінгвакультуры існуе адэкватны кампаратыў *timid as a hare* ('сарамлівы, нясмелы, баязлівы'). І хоць у некаторых выпадках у англійскай ФА ўтрымліваецца гэты канцэпт і можна прасачыць падобную канатацыю хуткасці і спрыту, асноўная асацыяцыя да *зайца* ў англамоўнай лінгвакультуры 'баязлівасць' [6].

Фраза *"мамчын сыноч, качаўся, як сыр у масле"* (*качацца ў масле* – 'жыць у вялікім дастатку, у раскошы') перадаецца на англійскую мову ідыёмай *"he was the apple of his mother's eye"*, хоць у англійскай мове ідыёма *the apple of your eye* азначае рэч або чалавека, якім ганарацца і якога вельмі любяць, песцяць і даглядаюць, значэнне багацця адсутнічае. Але кантэкст падказвае, што маецца на ўвазе, і таму чытач не павінен разгубіцца.

Яшчэ адзін прадуктыўны спосаб перакладу ўстойлівых варазаў у рамане – пераклад іх значэння. Напрыклад, *раніца мудрэйшая за вечар* – *You'll feel different in the morning* (*раніцай ты будзеш адчуваць усе іначэй*); *"У цябе ж усё ішло як па масле"* ('лёгка, добра, без ніякіх цяжкасцей') – *"His career had run so smoothly"*; *"Загаіцца, пакуль жаніцца"* – *"It will heal"* ('зажыве'). Фраза *"У мяне ўсё будзе чын-чынаром"* ('налепш; так, як трэба') на англійскую мову была перакладзена як *"Everything will be okay"*.

Пры перакладзе фразеалагізма *зубы гараць* ('пра моцнае жаданне мець, атрымаць што-небудзь') у кантэксце *"паліцэйскі гарнізон, на які ў нас даўно гарэлі зубы"* ні даслоўная перадача, ні перадача аналагам не ўяўляецца магчымай, таму што англійская мова не мае фразеалагічнага аналогу для адлюстравання моцнага жадання мець нешта, а калькаванне толькі заблытае чытача. На наш погляд, выкарыстанне прыёму перакладу значэння ФА як *"they had an old score to settle with the garrison there"* (*у іх быў стары рахунак з гарнізонам*) абсалютна абгрунтаванае.

Паколькі англійская мова не мае аналагаў ідыёмы *пусціць чырвонага пеўня*, цалкам абгрунтаваным бачыцца пераклад яе сэнсу фразавым дзеясловам *to set fire to something* (*палаць агонь некаму*), паколькі звычайнае калькаванне можа моцна заблытаць чытача.

Відавочна, што такі яркі выраз, як *"У гародзе бузіна, а ў Кіеве дзядзька"*, не можа быць перакладзены даслоўна, таму перадача сэнсу ўяўляецца нам абсалютна слушнай – *"It's awful the way my thoughts keep jumping about today, from one topic to another"* (*"Жахліва, што мае думкі сёння скачуць з адной тэмы на другую"*).

У некаторых выпадках даслоўны пераклад устойлівых варазаў цалкам абгрунтаваны, таму што іх сэнс можна зразумець без дадатковага тлумачэння. Напрыклад, прымаўка “*У такое надвор’е добры гаспадар сабаку з хаты не гониць*” мае дастаткова яркі вобраз, і яе сэнс можна лёгка зразумець – “*in foul weather like this a good master would not even put his dog out*”. І хоць англійская мова мае асобны выраз для абазначэння дрэннага надвор’я – *it rains cats and dogs*, выкарыстаўшы прыём калькавання, перакладчык пакінуў прастору для фантазіі чытача і даў магчымасць прававіцца светаўспрыманню беларускага народа.

Падобная сітуацыя з перакладам прымаўкі “*Ці то шляхта балявала, ці свінні пасвіліся*” – “*Did the knights feast at this table, or had it been a feast of hogs?*” Адзінае, што можа падацца здзіўным – пераклад слова *шляхта* як *knights* (рыцары), нягледзячы на тое, што ў англійскай мове існуе адпаведнае слова *gentry* (‘дробныя дваране, шляхта’). Да шляхты адносіліся не толькі бедныя і сярэднія землеўладальнікі, але і магнаты таксама, і таму “баляванне” (‘разгульнае жыццё’) у шляхты па маштабах было больш падобным да рыцарскага балю. Верагодна, перакладчык паспрабаваў перадаць сэнс выразу ў адпаведнасці з лінгвакультурнымі рэаліямі англійскага народа.

Прымаўка *Не багі гаршкі лепяць* (‘кожнаму пад сілу, усякі чалавек гэта можа зрабіць’) была перададзена калькай *It’s not gods who bake the pots*. На нашу думку, ідыёма патрабуе нейкага тлумачэння, таму што яе сэнс не відавочны і можа выклікаць складанасці з успрыманнем. Было б дарэчным уключыць у англійскі тэкст тлумачэнне і перакласці як *It’s not gods who bake the pots – everyone can do that*.

Паколькі прымаўка “*Усё, што робіцца, робіцца на лепшае*” ілюструе тыпова славянскую філасофію жыцця, у германскіх мовах не існуе ідыяматычнага адпаведніка, таму даслоўны пераклад “*Everything that happens, happens for the best*” вельмі дарэчна перадае аўтарскую задуму.

Пры перакладзе змененай перыфразы “*маці гарадоў рускіх*” – “*бацька гарадоў славянскіх*” згубілася сувязь з гісторыяй, таму што для беларуска- і рускамоўнага чытача, нягледзячы на замены словаў, нават парадак словаў у фразе з’яўляецца адсылкай да горада Кіева і падкрэслівае паэтычную манеру маўлення. “*Выйду, гляну на цябе, бацька гарадоў славянскіх!*” Перакладзеная фраза “*I think I’ll go and take a look at the father of all Slav towns*” ужо не ўтрымлівае ў сабе апелятыў і страчвае эмацыйнасць

і стылістычную афарбоўку. На нашу думку, уключэнне старажытнаанглійскага зваротка 2-й асобы адзіночнага ліку *thee*, які ў сучаснай мове нясе ў сабе стылістычную маркіроўку архаічнасці, паэтычнасці і ўзвышанасці [7], дапамагло б больш адэкватна выявіць задуму аўтара: “*I think I’ll go and take a look at thee, the father of all Slav towns*”.

Даслоўная перадача фразеалагізма *лавіць блох* (‘звяртаць увагу на дробязі, імкнучца адшукаць дробныя недахопы’) у кантэксце “*I ты ўзрадаваўся: пакажу сябе. І ловіш блох*” – “*You jumped at the chance to show your worth, and started catching fleas*” можа збянтэжыць чытача, таму што ў англамоўнай лінгвакультуры няма фразеалагічнага адпаведніка і можна падумаць, што галоўны герой літаральна ловіць блох.

Прааналізаваны матэрыял паказвае імкненне перакладчыка як мага поўна перадаць змест твора, што зрэдку прыводзіць да няправільнай перадачы сэнсу і аўтарскага бачання вобраза. Такім чынам, пры перакладзе твораў Івана Шамякіна на англійскую мову неабходна больш уважліва ставіцца да дакладнай перадачы значэння фразеалагізмаў і ідыяматычных зваротаў. Асноўная роля тут належыць асобе перакладчыка, які, прымаючы рашэнне, павінен адчуваць сябе часткай той культуры, на мове якой напісаны тэкст.

Спіс літаратуры

1. Шамякін, І. Збор твораў: у 6 т. / І. Шамякін. – Мінск: Маст. літ., 1979. – Т. 5: Снежныя зімы; Гандлярка і паэт. – 608 с.
2. Shamyakin, I. Snowtime / I. Shamyakin. – Moscow: Progress Publishers, 1973. – 486 p.
3. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. / пад рэд. І. Я. Лепешава. – Выд. 2-е, дап. і выпр. – Мінск: БелЭн, 2008.
4. Oxford Dictionary of English Idioms / ed. by John Ayto. – 3 ed. – Oxford University Press, 2009.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; пад рэд. М. Р. Суднікі і М. Н. Крыўко. – Мінск, 1999.
6. Богатикова, Л. И. Лингвокультурология. Практикум: учебное пособие для студентов учреждений высшего образования по специальностям “Иностранные языки (Английский язык. Немецкий язык)”, “Иностранные языки (Английский язык. Французский язык)” / Л. И. Богатикова. – Минск: Республиканский институт высшей школы, 2016. – 301 с.
7. Oxford Dictionary of English. – 3rd Edition. – Oxford University Press, 2010.

Лідзія ЛЕШЧАНКА,

магістрант Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны.